

ték el őket Korhany Istvánnak és Korhany Lászlónak.¹

Ezentúl a falunak többé semmi nyoma. Területe Mártélyhoz csatoltatott.²

Kökényes falu.

Kwkenes 1408 Kökenes 1631 Keökhenyes 1636

Nevét Kotucz-házáéval együtt a Zsigmond király 1408-iki adománylevele őrzi. Valószínűen Kotacz mellett feküdt, talán a Kökény-domb táján, melyet a szemben eső Kenyér-váró-halomtól a Gyuló-ér választott el.

Körtvélyes falu.

Kurtuelis	1138	Kertvelyes	1511	Keortvellyes	1561
Qurtuelusi	1266	Kewrthweyes	1511	Keortvelies	1561
Kerthueles	1407	Kewrthwelyes	1517	Keortvelyes	1563
Kortweles	1407	Kertvelyes	1536	"	1566
Kerthweliies	1450	Kertvelyes	1552	Kertvelies	1578
Kerthwelyus	1455	Keortwelies	1553	Kertvellyes	1583
Kerthwelyes	1475	Kerthweleus	1553	Kertweles	1587
Kerthwelyes	1488	Kertwelews	1553	Keörtvelies	1619
Kertwelyes	1488	Keortvellyes	1560	Körtvélyes	1619
Kertvelves	1501	Kertwelyewss	1560	Körtvélyes	1628
Kertwellies	1501	Keortvelyes	1561	Körtvelyes	1630

¹ A csanádi káptalan jkve a fenti ügyben. Orsz. lt. Dl. 20856. sz.

² A városi tanács a korhanyi rétet még 1807-ben is Mártély tartozékának, a vásárhelyi urbéri terület kiegészítő részének nyilvántja. De a földesúr máskép' gondolkozott. Vtjk. VIII. 201.

Körtvélyes	1631	Körtvélyes	1658	Körtvélyes	1732
Kortveles	1634	Körtvélyes	1663	Körtvélyes	1752
Keörthvélyes	1636	Körtvélyes	1668	Körtvélyes	1774
Körtvélyes	1639	Körtvélyes	1671	Körtvélyes	1789
Körtvéles	1639	Körtvélyes	1676	Körtvélyes	1808
Körtvélyes	1640	Körtvélyes	1701	Körtvélyes	1811
Körtvelies	1652	„	1702	Körtvélyes	1852
Körtuelies	1657	Kortvellyes	1722		

A körtéről hajdan¹ szintűgy, mint korunkban² nagy számú helységet neveztek el. Vidékünkön ez már a negyedik és illet. ötödik e fajta elnevezés,³ a mi azt mutatja, hogy e fa itt nagyon el volt terjedve. A mélyen iszapolt, vizenyős rét talaja nevezetesen igen kedvezett e fa tenyészésének, mely függélyesen ereszti le szív-gyökereit s ha kell, az álló vizet is baj nélkül lombjai alá fogadja. Ily viszonyok közt óriás mérvben kifejlődött az s nagyságával szintűgy, mint matuzsálemi korával felhívta maga iránt a figyelmet, úgy hogy ennélfogva különösen alkalmas volt földirati nevek képzésére.

Mínthogy a falu tavak és rétségek által borított határában bőségesen tenyészett nemcsak a körte, hanem a mi ennél becsesebb, a hal és a szárnyas vadak megszámlálhatatlan sokasága⁴

¹ Rómer a régi Körtvélyes falukat elsorolja, Magy. orsz. földirati és terményi állapota a közép korban, Magy. akad. ért. 1861. 330—331.

² Mostani Körtélyes helységeink jegyzékét l. Hunfalvi, Egyét. Fil közl.-ében (almáról 40, szőlőről 30, körtéről 28 helynevünk van), és a Helység névtárakban.

³ Körtvény-tó az állóvíz, Körtvény-tó a falu, Körtvélyes falu (e három a Tisza nyugati oldalán), a másik Körtvélyes falu és Gorsa, e két utóbbi a Tisza keleti oldalán.

⁴ E sajátságát a hely századunkban is egész az 50-es évekig megőrizte, mindaddig t. j. míg a vizet ennek határából is el nem szabályozták.

is, a jámbor szerzetesek figyelmét e tájék korán magára vonta s azért a dömösi prépostság azt II. Béla király által több e vidéken fekvő, ropant kiterjedésű vizekkel és földekkel együtt magának adományoztatta.¹ A hely külön- | 1138 ben még akkor csak „halastó“ számba ment, mely mellett azonban halászok tanyáztak, a mint azt e munka általános részében már láttuk. Idővel a hely megszűnt egyházi birtok lenni. De Nána ispán és neje útján ismét azzá lőn, | 1266 a mennyiben ezek itteni fekvőségeik közt ennek a révnek negyedrészt is a nyul-szigeti apácának hagyományozták.² Nem tudjuk, hogy meddig örvendhettek a nagy tekintélyű tisztelendő szüzek a rév élvezetének, azonban később Körtvélyes falut az itteni birtokos Szeri Pósa nemzetség birtokában látjuk, melynek tagjai, névszerint István fiai, Péter és György s a másik István fiai, György és István, nemkülönben Miklósfia Gábor — Ozorai Pipó főispán előtt, midőn ez Csongrád megye törvényszékét Szege- | 1407 den tartja, azt követelték, hogy a Tisza folyó fele, Temerkény falutól kezdve Körtvélyes faluig, ősi örökségképen őket illesse, a mit nekik Pipó, miután az alispán és szolgabírák egyhangulag hit alatt erősítették a kereset igazságát, meg is ítélte.³ Mintegy félszázaddal ezután a Sándor család birtokában találjuk a falut,⁴ a mit onnét tudunk, hogy midőn a csanádi káptalan Hunyadi

¹ Az ad. lev. Knauznál, Mon. Eccl. Strig. I. 94. és Fejérnél, i. m. II. 104.

² Fejér, i. m. IV. III. 315.

³ Az ítélet Toldynál, Magy. akad. ért. 1859. Nyelv és szép. tud. oszt. III. köt. 252. lap, Wenzel közlésében,

⁴ Az ország rendei bizonyítványa gr. Telekinél, Hung. kor. X. 259—262.

Jánost a hód-vásárhelyi uradalomba a szomszéd községbeliek jelenlétében visszaigtatta, ez | 1450 alkalommal Körtvélyes községéből néh. Sándor István özvegyének, a nemes Dorottya urnőnek, itteni gazdatisztje, Dávid Péter is jelen volt.¹ Valószínű, hogy ez a Sándor István szintén a Pósa családhoz tartozott, mert Mátyás király a falut nem sokkal ezután azon javak közé | 1471 sorolja, melyeket ő a Szeri Pósa nemzetség magszakadása következtében Guti Ország Mihály nádornak és fiának, Lászlónak, továbbá Guti Ország Lőrincznek és Nádasdi Ongor Jánosnak adományozott. Ekkor a hely Korhánynyal, Derekegyházával, Kutassal, Mágocscsal és Csomorkánynyal képezett egy összefüggő birtok-testet. Hogy különben ott mások is régóta birtak, onnét világos, mert ugyan csak Mátyás király, halála előtt nem sokkal, Zeleméri Mihályt a leleszi konvent által meginteti, hogy nővéreinek, Zeleméri Márhának, adja ki törvényes örök-részét, mely őt Szelevény, Körtvélyes, Sód, Dócz, stb. falukból megilleti.²

A nagy király halála után a jogviszonyok mindinkább megromlottak s a birtokok is sűrűn cseréltek gazdát. Körtvélyesnek Byzerei János volt egyik földesura, de ez eladja itteni | 1501 örökölt jószágát, — melyhez akkor már Szeg, Szentes, Bökény, Szer, Dócz, Sód stb. is tartoztak, — Gybarthi Keszű István alnádornak száz arany forintért.³ Mind ezek azonban, bár az oklevél nem említi, csak részbirtokok lehettek, mert

¹ A kir. levele Orsz. lt. Dl. 17273. és gr. Teleki, Huny. kor. X. 248.

² Mátyás levele a leleszi orsz. lt.-ban, Elench. introd. stat. P. 284. 1488. V. ö. Pesty Frigy. Magy. o. helynevei I. 91.

³ Orsz. lt. Dlt. 21061.

nem sokkal ezután még egy nagyobb adás- | 1511
vétel történik e vidéken, midőn t. i. Gyólai László,
a maga körtvélyesi részbirtokát, melyhez a dóczi,
szeri, bökényi, szelevényi stb. jószágok is tar-
toztak, az ekkor tájon szereplő nagy vagyonszer-
zőnek, Dóczi Jánosnak — 1050 magyar forintért
idegeníti el.¹

A faluhoz kapcsolt szomszéd idegen jószágok
csoportosításából következik, hogy a fentebbi
adatok két Körtvélyesre vonatkoznak, melyek
között a Tisza folyt. Volt t. i. egy Körtvélyes,
mely a folyónak azon partján feküdt, melyen
Tömörkény. Ez az, melyet a XVI. századbeli Oláh
Miklós — Szolnokkal, Várkonyival és Szegeddel
együtt, mint a Tisza nyugoti partján fekvő várost
említ;² s volt egy másik, mely Korhányval és
Sóddal függött össze s a Tisza keleti partján te-
rült el. Amaz mindenkor Csongrád megyééhez, ez
pedig legtöbbször Csanád megyééhez számított.
Ez a Csanád megyei Körtvélyes nem a tiszai át-
vágás felső részénél feküdt valamikor, mint a
hagyomány állítja,³ se nem az átmetszés és a
régii Tisza által képezett szigetben, mint Lichner
akarja:⁴ hanem, a mint Bél Mátyás írja⁵ s a
mint az új kornál okmányilag ki fogjuk mu-
tatni, Solt, Mártély és Vásárhely között. Az idők
mostohasága miatt azonban mind a két falu
elpusztult, úgy hogy ma egyiknek sincs nyoma

¹ Pozsonyi káptalan ltára, Prot. III. i. e. Prot. Bu-
dense fol. 415.

² Nic. Oláh, Hungaria, 52. lap (Bélnél, Adparatus
22. lap).

³ Pokomándynál i. m. 6. l.

⁴ Vás. Közl. 1881. 35. sz.

⁵ Commentatio in Comitatum Csongradiensem, ere-
deti kézirat, Esztergomban, Batthyány ltár.

sem többé. A határ, természetesen, megmaradt a folyó mindkét partján s a vásárhelyiek élvezete a török alatt túllépett a Tiszán is, de itt csak kisebb területre szorítkozott, nemcsak a közlekedési nehézségek miatt, hanem azért is, mert a tiszántúli részek Körtvély-tóval együtt olyan földesúr (Keglevics) birtokában voltak, a ki tulajdonjogát ez időben is erős kézzel óvta.¹ Az a tulsó parti kisebb terület azonban, melyet a város lakossága magának megszerzett, ennek s a későbbi földesuraknak, a Károlyi grófoknak, birtokában továbbra is mind végig megmaradt.

Kotucz-háza falu.

Nevében alapítójáé is adva van, úgy hogy a Kotucz-ot családnévnek kell tekintenünk,² melynek eredete a szláv cotoc-ra (macska) vihető vissza.³

A falu nyomaira elsőben a csanádi káptalan egyik kiadványában találunk rá, mely sze- | 1408
rint Zsigmond király a Solti Dávidnak szóló

¹ Erről láss a jászai konvent orsz. ltrban. Prot. 10. f. 192. és S. 213., 214. (XVII. és XVIII. századra vonatkozó adatok).

² Dunán túl még néhány évtizeddel ezelőtt is laktak Kotaszok.

³ Oroszban kotu = macska, lengyelben košut = kis macska, ó-szlávban kotu, košuta = szarvas (Miklosich, Die slav. Ortsnamen 45). — A helybeli hagyomány természetesen máskép' értelmez. Azt mondja nevezetesen, hogy mivel a rét tulajdonkép' itt kezdődött. azért nevezték e helyet K o t a c z -nak, mert ettől kezdve már k u t a t n i kellett az eltévedt jószág után, úgy hogy ily módon a névben az újabb orvosi műnyelvből ismert kutasz-nak régi mását s méltó párját tisztelhetnők. Nem fogadhatjuk el a származásra nézve a